

ĐA DẠNG LOÀI CÂY DƯỢC LIỆU TẠI KHU BẢO TỒN THIÊN NHIÊN NÀ HẦU TỈNH YÊN BÁI

Hồ Ngọc Sơn^{1*}, Nguyễn Thị Thu Hiền¹, Nguyễn Văn Huy²

¹Trường Đại học Nông Lâm Thái Nguyên

²Trường Trung cấp nghề Dân tộc nội trú Phú Thọ

TÓM TẮT

Nghiên cứu tại Khu bảo tồn thiên nhiên Nà Hẩu tỉnh Yên Bái cho thấy có 110 loài cây thuốc thuộc 4 ngành thực vật và 62 họ thực vật bậc cao có mạch, trong đó: 38,18% loài cây thuốc thân cỏ; 26,36% dạng dây leo; 22,73% dạng cây bụi; 10,91% cây gỗ và 1,82% thân dạng cây gỗ. Bên cạnh đó còn xác định được 25 loài có tên trong Sách đỏ Việt Nam (2007): cấp CR (Cực kỳ nguy cấp) 1 loài, cấp EN (Nguy cấp) 13 loài, cấp VU (Sắp nguy cấp) 11 loài; Số loài có tên trong Nghị định số 32/2006/NĐ-CP là 7 loài: có 1 loài thuộc nhóm IA - nhóm các loài thực vật nghiêm cấm khai thác, sử dụng vì mục đích thương mại, và có 6 loài thuộc nhóm IIA- nhóm các loài thực vật hạn chế khai thác, sử dụng vì mục đích thương mại; Số loài trong danh lục đỏ IUCN (2013) là: 2 loài thuộc cấp Lc (ít quan tâm), 1 loài thuộc cấp DD (thiếu dẫn liệu).

Từ khóa: Dược liệu, nguy cấp, bị đe dọa, bảo tồn, Khu BTTN Nà Hẩu

Biodiversity survey of medicinal plants in Na Hau nature reserve, Yen Bai province

After intensive investigation into medicinal plants in nature reserve Na Hau, 110 species of medicinal plants are recognized and identified characteristics of identification, belong to 4 phyla and 62 vascular plants: 38.18% grass medicinal plants; 26.36% vines form; Shrubby 22.73%; 10.91% stem wood and 1.82% wood tree. The section also identified 25 species listed in the Vietnam Red Book (2007): CR (Critically Endangered) 1 species, EN (Endangered) 13 species, VU (Vulnerable), 11 species; Number of species listed in Decree No. 32/2006/ND-CP of 7 species: 1 species of group IA - groups of plant species banned from exploitation or use for commercial purposes, and there are 6 species of group IIA - groups of plant species limited exploitation or use for commercial purposes; Some species in the IUCN Red List (2013) are: 2 species on the level Lc (Least Concern), 1 species level DD (Data Deficient).

Keywords: Medicinal plant, critical endangered, endangered, conservation, Na Hau Nature Reserves

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Việt Nam là một quốc gia có khí hậu nhiệt đới ẩm gió mùa, có sự phong phú và đa dạng về sinh vật bậc cao (Nguyễn Tập, 2007). Theo các số liệu điều tra và thống kê của Phạm Hoàng Hộ (1999) có khoảng 10.500 loài thực vật bậc cao có mạch và dự đoán có đến 12.000 loài, trong đó có tới 36% loài cây thuốc (Phạm Hoàng Hộ, 2000).

Hiện nay, có rất nhiều công trình nghiên cứu và bảo tồn các loài cây thuốc cũng như tri thức y học dân gian đã mang lại các giá trị khoa học và thực tiễn. Tuy nhiên, nhiều loài cây thuốc quý phân bố chủ yếu ở miền núi đang có nguy cơ bị tàn phá dẫn đến tuyệt chủng do lạm dụng khai thác quá nhiều và vấn đề bảo tồn cây thuốc còn gặp nhiều khó khăn với nhiều nguyên nhân khác nhau như: tác động kinh tế thị trường, quá trình đô thị hóa, chiến tranh,... do đó sự suy giảm nguồn tài nguyên các loài cây thuốc là khó tránh khỏi. Vì vậy, công tác đánh giá hiện trạng, phân bố, phát hiện các loài mới trong tự nhiên cũng như thực trạng sử dụng các loài cây thuốc và kiến thức bản địa để xây dựng các giải pháp quản lý, bảo tồn nguồn tài nguyên cây thuốc là rất cần thiết.

Khu Bảo tồn thiên nhiên (KBTTN) Nà Hầu hiện có diện tích là 16.399,9 ha. Cũng như các khu rừng đặc dụng khác, khu bảo tồn thiên nhiên Nà Hầu có tới 15 thôn bản nằm trong Phân khu phục hồi sinh thái (ERZ) và Phân khu bảo vệ nghiêm ngặt (SPZ). Do vậy, mọi hoạt động của người dân đều gắn với rừng và đất rừng, từ củi đun đến lương thực, thực phẩm và thuốc chữa bệnh từ cây dược liệu, nên rất ảnh hưởng đến tính đa dạng của các loài động - thực vật nói chung và các loài cây dược liệu nói riêng. Vì vậy, việc đánh giá tính "Đa dạng loài dược liệu tại Khu Bảo tồn Thiên nhiên Nà Hầu tỉnh Yên Bái" là cần thiết, có ý nghĩa cả về khoa học và thực tiễn. Đồng thời là cơ sở khoa học cho việc khai thác, sử dụng hợp lý nguồn tài nguyên cây thuốc và

bảo tồn các loài quý hiếm có nguy cơ bị tuyệt chủng cao.

II. VẬT LIỆU VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

2.1. Vật liệu nghiên cứu

Gồm các loài cây thuốc tại Khu Bảo tồn Thiên nhiên Nà Hầu tỉnh Yên Bái.

2.2. Phương pháp nghiên cứu

* *Thu thập số liệu thứ cấp*

Kế thừa các thông tin thu thập trong, ngoài nước và tri thức bản địa trong việc cập nhật, phát hiện mới nguồn tài nguyên cây thuốc của KBT nói riêng và của khu vực miền Bắc Việt Nam nói chung.

* *Thu thập số liệu sơ cấp*

Áp dụng phương pháp điều tra thực địa theo tuyến của Nguyễn Nghĩa Thìn (2007), là phương pháp thường được áp dụng trong điều tra tài nguyên cây thuốc hiện nay ở Việt Nam cũng như trên thế giới, cụ thể là:

+ Điều tra xác định các loài cây dược liệu theo tuyến ngẫu nhiên, các tuyến đi qua các địa hình và thảm thực vật khác nhau. Ngoài ra, còn sử dụng phương pháp điều tra theo tuyến điển hình ở những nơi phân bố tập trung một số loài cây thuốc hoặc trong vườn hộ trồng các loài cây thuốc của các ông thầy lang địa phương.

+ Sử dụng phương pháp phỏng vấn và phương pháp PRA để thu thập các thông tin về tên loài cây, thành phần loài cây trong lâm phần, công dụng, bộ phận sử dụng, phương pháp thu hái, mùa vụ thu hái... Đối tượng tham gia là những người am hiểu về cây thuốc trong khu vực như: thầy lang, người đi thu hái cây thuốc, mỗi thôn bản 2 người.

+ Mỗi loài cây thuốc thu từ 3 - 5 mẫu tiêu bản (thân, lá, hoa, quả và hạt), nhãn của từng tiêu bản ghi rõ các thông tin về kí hiệu mẫu, thời gian, địa điểm thu mẫu và người thu mẫu. Một

số loài chưa định danh chính xác thì thu thêm tiêu bản cây con hoặc thân ngầm dạng củ. Đồng thời với việc thu thập các mẫu tiêu bản tiến hành chụp hình các bộ phận của cây, sinh cảnh và bộ phận làm dược liệu. Đánh dấu tọa độ điểm thu mẫu bằng GPS để ghi nhận nơi phân bố của cây thuốc trong vùng.

+ Định danh thực vật theo phương pháp chuyên gia, so sánh các bộ phận đã thu thập được theo các tài liệu và khóa phân loại

thực của Phạm Hoàng Hộ (2000), Võ Văn Chi (2012).

III. KẾT QUẢ VÀ THẢO LUẬN

3.1. Đa dạng về thành phần các loài cây thuốc tại KBTTN Nhà Hẩu

Kết quả nghiên cứu đã ghi nhận được danh mục 110 loài cây thuốc thuộc 4 ngành thực vật và 62 họ thực vật bậc cao có mạch tại KBTTN Nhà Hẩu (bảng 1).

Bảng 1. Danh mục các loài cây thuốc tại KBTTN Nhà Hẩu

STT	Tên phổ thông	Tên khoa học	Dạng sống	Phân bố theo độ cao
I	Ngành Thông đất	Lycopodiophyta		
I.1	Họ Thông đất	Lycopodiaceae		
1	Thông đất	<i>Lycopodium cernua</i> (L.) Pic. Serm., 1838	Cỏ	Ven rừng, ven đường, RTS, ở độ cao 500 - 1400m
I.2	Họ Quyển bá	Selaginellaceae		
2	Quyển bá	<i>Selaginella tamariscina</i> Hieron.	Cỏ	Ven rừng, ven đường, RTS, ở độ cao 500 - 1400m
II	Ngành Dương xỉ	Polypodiophyta		
II.1	Họ Bồng bong	Lygodiaceae		
3	Bồng bong	<i>Lygodium japonicum</i> Thunb. Sw.	Dây leo	RTS, ven rừng, trắng cây bụi, ở độ cao dưới 1700m
II.2	Họ Dương xỉ	Polypodiaceae		
4	Tắc kè đá	<i>Drynaria fortunei</i> J.Sm	Cỏ	Trên đỉnh núi, ven suối, dưới 1200 - 1700m
III	Ngành Thông	Pinophyta		
III.1	Họ Dây gắm	Gnetaceae		
5	Dây gắm	<i>Gnetum montanum</i> Markgr	Dây leo	RTS, RNS, dưới 1500m
IV	Ngành Ngọc lan	Magnoliophyta		
IV.1	Họ Hoa tán	Apiaceae		
6	Đương quy	<i>Angelica sinensis</i> (Oliv.) Diels	Cỏ	Mọc ven rừng, độ cao dưới 1800m
IV.2	Họ Nhựa ruồi	Aquyfoliaceae		
7	Nhựa ruồi	<i>Ilex viridis</i> Champ. ex Benth	Bụi nhỏ	Mọc rải rác trong rừng thứ sinh, ven suối, ở độ cao 500 - 1700m
IV.3	Họ ráy	Araceae		
8	Khoai nưa	<i>Amorphophallus paeoniifolius</i> (Dennst.) Nicolson	Cỏ	Mọc dưới tán cây ven rừng, đến độ cao dưới 1000m
9	Thiên niên kiện	<i>Homalomena occulta</i> (Lour.) Schott	Cỏ	Mọc dưới tán rừng ẩm thường xanh, ở độ cao dưới 1800m
IV.4	Họ Xương bồ	Acoraceae		
10	Thủy xương bồ	<i>Acorus calamus</i> L.	Cỏ	Mọc nơi ẩm, ven suối, ở độ cao đến 1000m

STT	Tên phổ thông	Tên khoa học	Dạng sống	Phân bố theo độ cao
IV.5	Họ Ngũ gia bì	Araliaceae		
11	Ngũ gia bì hương	<i>Acanthopanax gracilistylus</i> W. Smith	Bụi nhỏ	RNS, ở độ cao 700 -1700m
12	Ngũ gia bì gai	<i>Acanthopanax trifoliatum</i> (L.) Voss	Bụi	RTN, mọc ở độ cao 700 - 1700m
13	Đu đủ rừng	<i>Trevesia palmata</i> (Roxb. ex Lindl.) Visan	Gỗ nhỏ	Ven rừng, RTS, ở vùng thấp đến 1500m
14	Chân chim/Ngũ gia bì	<i>Schefflera heptaphylla</i> (L.) Frodin	Gỗ	Mọc dưới tán rừng, ở độ cao 700 - 1700m
IV.6	Họ Hoa tán	Apiaceae		
15	Rau má	<i>Centella asiatica</i> (L.) Urb.in Mart	Cỏ	Mọc ven đường, làng bản
IV.7	Họ Trúc đào	Apocynaceae		
16	Đỗ trọng nam	<i>Parameria laevigata</i> (Juss.) Moldenke	Dây leo	Mọc ở ven rừng, ven đường rừng, trong RTS, dưới 700m
17	Ba gạc	<i>Rauwolfia verticillata</i> (Lour.) Baill	Gỗ	Mọc rải rác trong rừng, ở độ cao 700 -1500m
IV.8	Họ Sau sau	Altingiaceae		
18	Sau sau	<i>Liquidambar formosana</i> Hance	Gỗ	Ven rừng, RTS, gặp ở độ cao từ dưới 700m
IV.9	Họ Mộc hương	Aristolochiaceae		
19	Tế tân (Hoa tiên)	<i>Asarum glabrum</i> Merr.	Cỏ	Ở độ cao 1000 - 1500m
IV.10	Họ Cau	Arecaceae		
20	Móc Đùng đình	<i>Caryota mitis</i> Lour	Dạng cây gỗ	Cây ưa ẩm, mọc dưới tán, rải rác trong rừng thường xanh và RTS, ở độ cao dưới 1000m
IV.11	Họ Cúc	Asteraceae		
21	Bồ công anh mũi mác	<i>Lactuca indica</i> L.	Cỏ	Trảng cỏ; bãi hoang ven suối, mọc ở độ cao dưới 1800m
22	Rau tàu bay	<i>Crassocephalum crepidioides</i> (Benth.) S. Moore	Cỏ	Mọc ở các bãi phù sa ven sông, bãi ẩm ven rừng, ven suối
23	Cỏ lào	<i>Eupatorium odoratum</i> L.	Bụi	Ở độ cao dưới 700m
24	Cứt lợn	<i>Ageratum conyzoides</i> L.	Cỏ	Mọc ven rừng, ven đường, nương rẫy, gặp ở độ cao dưới 700m
25	Ké đầu ngựa	<i>Xanthium inaequilaterum</i> DC	Cỏ	Mọc ven làng bản
26	Ngải cứu rừng	<i>Artemisia japonica</i> Thunb	Cỏ	Mọc ven rừng, ven nương rẫy, gặp ở độ cao dưới 700 m
27	Nhọ nôi/cỏ mực	<i>Eclipta prostrata</i> (L.) L.	Cỏ	Mọc ở nơi đất ẩm ven làng, đồng ruộng, ở độ cao dưới 700m
IV.12	Họ Dó đất	Balanophoraceae		
28	Dó đất hình cầu	<i>Balanophora latisepala</i> (V. Tiegh.) Lec.	Cỏ	Trong rừng nguyên sinh, nơi ẩm, ở độ cao 300 -170m
29	Dó đất hoa thưa	<i>Balanophora laxiflora</i> Hemsl. 1894	Cỏ	Mọc rải rác trong rừng nguyên sinh, ở độ cao 300 -1700m

STT	Tên phổ thông	Tên khoa học	Dạng sống	Phân bố theo độ cao
IV.13	Họ Hoàng liên gai	Berberidaceae		
30	Bát giác liên	<i>Podophyllum tonkinensis</i> Gagnep	Cỏ	Ở độ cao từ thấp đến 1800m
31	Mã hồ	<i>Mahonia</i> sp.	Bụi	RTN, ở độ cao 700 - 1700m
32	Hoàng liên ô rô	<i>Mahonia nepalensis</i> D.C.	Bụi	RTN, ở độ cao 1000 - 1700m
IV.14	Họ Vang	Caesalpiniaceae		
33	Dây móng bò	<i>Bauhinia championii</i> (Benth.) Benth.	Dây leo	Ven rừng, rừng thứ sinh, ở độ cao 300 - 1200m
IV.15	Họ Hoa chuông	Campanulaceae		
34	Đảng sâm	<i>Codonopsis javanica</i> (Blume) Hook. f. & Thoms	Dây leo	Gặp rải rác trong RTS, ven rừng, ở độ cao 500 - 1700m
IV.16	Họ Mạch môn đông	Convallariaceae		
35	Hoàng tinh hoa trắng	<i>Disporopsis longifolia</i> Craib	Cỏ	Mọc ở nơi đất ẩm, nhiều mùn, ở độ cao 500 - 1000m
IV.17	Họ Bàng	Combretaceae		
36	Kha tử	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	Gỗ	RTS, ở độ cao đến 1000m.
IV.18	Họ Mạch môn đông	Convallariaceae		
37	Sâm cau	<i>Peliosanthes teta</i> Andr	Cỏ	Mọc nơi đất ẩm, nhiều mùn, râm mát, gặp ở độ cao dưới 700m
IV.19	Họ Bầu bí	Cucurbitaceae		
38	Giảo cổ lam	<i>Gynostemma pentaphyllum</i> (Thunb.) Makino	Dây leo	Mọc ven khe suối, ở độ cao từ thấp đến 1500m
39	Đại hái	<i>Hodgsonia macrocarpa</i> (Blume) Cogn	Dây leo	Mọc rải rác trong rừng, ở độ cao 500 - 1800m.
IV.20	Họ Củ nâu	Dioscoreaceae		
40	Củ mài	<i>Dioscorea persimilis</i> Prain & Burk		Mọc dưới tán rừng, ở độ cao dưới 1000m
IV.21	Họ Sô	Dilleniaceae		
41	Sô	<i>Dillenia heterosepala</i> Fin. & Gagnep	Gỗ	Ven làng bản, độ cao dưới 700m
IV.22	Họ Huyết giác	Dracaenaceae		
42	Bồng bồng	<i>Dracaena angustifolia</i> Roxb.	Bụi	RTS, ven rừng, trồng cây bụi, ở độ cao dưới 1700m
IV.23	Họ Nhót	Elaeagnaceae		
43	Nhót rừng	<i>Elaeagnus gonyanthes</i> Benth	Dây leo	Mọc rải rác ven rừng, ở độ cao 700 - 1700m
IV.24	Họ Ba mảnh vỏ	Euphorbiaceae		
44	Bọt ếch lông	<i>Glochidion eriocarpum</i> Champ	Bụi	RTS, ở độ cao 500 - 700m, bìa rừng
45	Tai ghé	<i>Aporosa dioica</i> (Roxb.) Muell.-Arg	Bụi	RTN, ở độ cao dưới 1500m
46	Bồ cu vẽ	<i>Breynia fruticosa</i> (L.) Hook. f	Bụi	RTS, ở độ cao 500 - 700m, bìa rừng
IV.25	Họ Đậu	Fabaceae		
47	Móng bò tía	<i>Bauhinia pyrrhoclada</i> Drake	Dây leo	Mọc rải rác ven rừng, RTS, ở độ cao dưới 700m

STT	Tên phổ thông	Tên khoa học	Dạng sống	Phân bố theo độ cao
48	Muồng lặc/Thảo quyết minh	<i>Senna tora</i> (L.) Roxb	Bụi	Trảng cỏ, ven làng bản, ở độ cao tới 700m
IV.26	Họ Tung	Hernandiaceae		
49	Dây chẽ ba	<i>Illigera dunniana</i> Levl	Dây leo	Mọc ở độ cao 500 - 1500m
IV.27	Họ Thường sơn	Hydrangeaceae		
50	Thường sơn	<i>Dichroa febrifuga</i> Lour	Bụi	RTN, ở độ cao dưới 2000m
IV.28	Họ Hồi	Illiciaceae		
51	Hồi núi	<i>Illicium difengpi</i> B. N. Chang	Gỗ	RTN, mọc ở độ cao 1000 - 1800m
IV.29	Họ Thụ đào	Icacinaceae		
52	Bồ bèo đen	<i>Goniothalamus vietnamensis</i> Ban	Bụi	RTS, mọc ở độ cao 700 - 1800m
IV.30	Họ Hoa môi	Lamiaceae		
53	Ích mẫu lá to	<i>Leonurus japonicus</i> Houtt	Cỏ	Ưa sáng và ẩm, đất phù sa, đất thịt, mọc dọc các suối gần đường
IV.31	Họ Long não	Lauraceae		
54	Re Hương	<i>Cinnamomum parthenoxylon</i> (Jack) Meisn	Gỗ	RTN, mọc ở độ cao 500 - 1000m
IV.32	Họ Mã tiền	Loganiaceae		
55	Mã tiền/Đậu gió	<i>Strychnos ignatii</i> Berg.	Dây leo	Mọc rải rác trong rừng, ở độ cao 400 - 1700m
IV.33	Họ Bông	Malvaceae		
56	Ké hoa đào	<i>Urena lobata</i> L	Bụi	Mọc ven làng bản
IV.34	Họ Mua	Melastomataceae		
57	Mua bà	<i>Melastoma sanguineum</i> Sims	Bụi	Ven rừng, RTS, mọc ở độ cao dưới 700m
IV.35	Họ Tiết dê	Menispermaceae		
58	Hoàng đằng	<i>Fibraurea tinctoria</i> Lour.	Dây leo	RNS, RTS, mọc ở độ cao dưới 1700m
59	Vàng đắng	<i>Cosciniium fenestratum</i> (Gaertn.) Colebr	Dây leo	Gặp rải rác trong RTS, ven rừng, ở độ cao 300 - 1500m
60	Dây lõi tiền	<i>Pericampylus glaucus</i> (Lamk.) Merr	Dây leo	Dưới tán RTS, ở độ cao dưới 1000m
61	Bình vôi nhị ngắn	<i>Stephania brachyandra</i> Diels	Dây leo	RTN, ở độ cao từ 500 - 1400m
62	Củ Dòm	<i>Stephania dielsiana</i> C. Y. Wu	Dây leo	Mọc dưới tán rừng, ở độ cao 700 - 1500m
IV.36	Họ Dâu tằm	Moraceae		
63	Vú bò lá xẻ	<i>Ficus heterophylla</i> L. f	Bụi	Ven rừng, RTS, mọc ở độ cao dưới 700m
IV.37	Họ Đơn nem	Myrsinaceae		
64	Trọng đũa lông	<i>Ardisia verbascifolia</i> Mez	Bụi	Mọc ở độ cao 1000 - 1200m
65	Lá khô	<i>Ardisia silvestris</i> Pitard	Bụi	RNS, RTS, mọc ở độ cao từ 300 - 700m
66	Đơn nem	<i>Maesa indica</i> (Roxb.) A. DC	Cỏ	RTS, ở độ cao dưới 700m

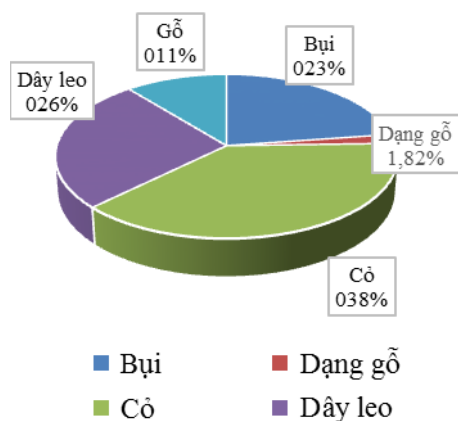
STT	Tên phổ thông	Tên khoa học	Dạng sống	Phân bố theo độ cao
IV.38	Họ Sơn cam	Oleaceae		
67	Rau sắng	<i>Melientha suavis</i> Pierre	Bụi	Mọc rải rác trong rừng thứ sinh, chân các núi đá vôi, dưới 700m
IV.39	Họ Lan	Orchidaceae		
68	Lan đất hoa trắng	<i>Calanthe velutina</i> Ridl	Cỏ	RNS, RTS, ở độ cao 400 - 1500m
69	Lan bạch hạc	<i>Thunia alba</i> (Lindl.) Reichb. f	Cỏ	RNS, RTS, ở độ cao 600 - 1500m
70	Cầu diệp lá đỏ	<i>Bulbophyllum purpureifolium</i> Aver	Cỏ	Bám trên các cây gỗ trong RNS, ở độ cao 1000 - 1500m
71	Lan kim tuyến	<i>Anoetochilus setaceus</i> Blume	Cỏ	Mọc rải rác trong rừng, ở độ cao 400 - 1700m
72	Lan một lá	<i>Nervilia fordii</i> (Hance) Schlechter	Cỏ	Gặp rải rác trong rừng, các khe đá, nơi rợp, gặp ở độ cao 200 - 1000m
73	Thạch học móc	<i>Dendrobium aduncum</i> Wall. ex Lindl.	Cỏ	Bám trên các cây gỗ lớn trong rừng, gặp ở độ cao 500 - 1700m
IV.40	Họ Me Đất	Oxalidaceae		
74	Khế chua	<i>Averhoa carambola</i> L.	Gỗ	Mọc ven làng bản
IV.41	Họ Dứa dại	Pandanaceae		
75	Dứa dại	<i>Pandanus odoratissimus</i> L.f.	Dạng gỗ	Ven rừng, ven đường, ở độ cao dưới 700m
IV.42	Họ Anh thảo	Primulaceae		
76	Trân châu chen	<i>Lysimachia chenii</i> C. M. Hu	Cỏ	Ở độ cao 800 - 1000m
IV.43	Họ Hồ tiêu	Piperaceae		
77	Tiêu phi quả	<i>Piper baccatum</i> Blume	Dây leo	Dưới tán rừng, ở độ cao dưới 700m
78	Tiêu ré trần	<i>Piper gymnostachyum</i> C. D.C.	Dây leo	Dưới tán rừng ở độ cao dưới 700m
79	Trầu tía	<i>Piper longum</i> L.	Dây leo	Dưới tán rừng ở độ cao dưới 700m
IV.44	Họ Cỏ	Poaceae		
80	Cỏ may	<i>Chrysopogon aciculatus</i> (Retz.) Trin	Cỏ	Mọc ở ven đường, bãi cỏ, ven làng bản
IV.45	Họ Rau răm	Polygonaceae		
81	Thồm lồm	<i>Polygonum chiensis</i> L.	Cỏ	Nương rẫy, ở độ cao 600 - 1800m
IV.46	Họ Rau Sam	Portulacaceae		
82	Rau Sam	<i>Portulaca oleracea</i> L.	Cỏ	Mọc ven đường, làng bản
IV.47	Họ Mã đề	Plantaginaceae		
83	Mã đề	<i>Plantago major</i> L.	Cỏ	Gặp ở nơi sáng và ẩm, các bãi hoang, ruộng hoang, ven đường, ở từ thấp đến 1700m
IV.48	Họ Táo	Rhamnaceae		
84	Dây đòn gánh	<i>Gouania javanica</i> Mid.	Dây leo	Dưới tán rừng ở độ cao dưới 1000m
IV.49	Họ Hoa hồng	Rosaceae		
85	Đùm đùm	<i>Rubus alcaefolius</i> Poir	Dây leo	Bìa rừng, ven khe suối, nương rẫy, ở độ cao đến 1500m

STT	Tên phổ thông	Tên khoa học	Dạng sống	Phân bố theo độ cao
IV.50	Họ Cà phê	Rubiaceae		
86	Câu đăng bắc	<i>Uncaria homomalla</i> Miq.	Dây leo	Bìa rừng, ven khe suối, nương rẫy, ở độ cao đến 1800m
87	Ba kích	<i>Morinda officinalis</i> How	Dây leo	Gặp trong rừng ẩm thường xanh, rừng thứ sinh
88	Dạ cẩm	<i>Hedyotis capitellata</i> Wall. ex G. Don	Cỏ	Gặp ở ven rừng, ở độ cao từ 500 - 1700m
89	Lấu	<i>Psychotria rubra</i> (Lour.) Poir	Bụi	RTS, ven rừng, ở độ cao dưới 700m
90	Găng gai	<i>Randia henryi</i> E. Pritz	Bụi	RTS, trồng cây bụi, ở độ cao 800 - 1300m
91	Kỳ nam kiến	<i>Hydnophytum formicarum</i> Jack	Bụi	Gặp trong rừng ẩm thường xanh, rừng thứ sinh
IV.51	Họ Cam	Rutaceae		
92	Bưởi bung	<i>Acronychia pedunculata</i> (L.) Miq	Gỗ	Ven rừng, RTS, gặp ở độ cao từ 700 - 1600m
93	Ba chạc	<i>Euodia lepta</i> (Spreng.) Merr	Bụi	Mọc rải rác bìa rừng, ở độ cao từ thấp đến 700m
IV.52	Họ Hoa mõm chó	Scrophulariaceae		
94	Cam thảo đất	<i>Scoparia dulcis</i> L	Cỏ	Mọc ở nơi sáng và ẩm, các bãi hoang, ven đường
IV.53	Họ Giấp cá	Saururaceae		
95	Diếp cá	<i>Houttuynia cordata</i> Thumb	Cỏ	Ven khe suối, ở độ cao từ thấp đến 500m
IV.54	Họ Kim cang	Smilacaceae		
96	Kim cang lá mác	<i>Smilax lanceifolia</i> Roxb.	Dây leo	Bìa rừng, ở độ cao thấp đến dưới 700m
IV.55	Họ Cà	Solanaceae		
97	Cà dại hoa trắng	<i>Solanum torvum</i> Swartz.	Bụi	RTS, trồng cây bụi, ven đường, ở độ cao dưới 1500m
98	Cà gai	<i>Solanum incanum</i> L.	Cỏ	Bìa rừng, ở độ cao 700 - 1000m
IV.56	Họ Bách bộ	Stemonaceae		
99	Bách bộ củ	<i>Stemona tuberosa</i> Lour.	Dây leo	Bìa rừng, ở độ cao 700 - 1500m, trồng củ, RTS
IV.57	Họ Trôm	Sterculiaceae		
100	Trôm mè gà	<i>Sterculia lanceolata</i> Cav	Gỗ	Dưới tán rừng ở độ cao dưới 700m
IV.58	Họ Râu hùm	Taccaceae		
101	Râu hùm	<i>Tacca chantrieri</i> Andre	Cỏ	Mọc ở nơi ẩm ướt, nhiều mùn, ven suối, khe núi, ở độ cao dưới 1800m
IV.59	Họ Chè	Theaceae		
102	Chè sùm	<i>Eurya nitida</i> Korth	Bụi	RTS, trồng cây bụi, ở độ cao 500 - 1300m
103	Vối thuốc	<i>Schima wallichii</i> (DC.) Korth	Gỗ	Ven rừng, RTS, ở vùng núi cao dưới 700m

STT	Tên phổ thông	Tên khoa học	Dạng sống	Phân bố theo độ cao
IV.60	Họ Vương tôn	Trilliaceae		
104	Bảy lá một hoa	<i>Paris polyphylla</i> Smith.	Cỏ	Mọc nơi đất ẩm, nhiều mùn, râm mát, dưới rừng, trong rừng cây lá rộng thường xanh, rừng Tre nửa, trắng cây bụi, khe đá, hốc cây, hốc đá, ven suối, ở độ cao 1000 - 1700m
IV.61	Họ Nho	Vitaceae		
105	Dây chìa vôi	<i>Cissus repens</i> Lamk	Dây leo	Mọc rải rác ven rừng, ở độ cao 700 - 1500m,
106	Dây Quai ba lô	<i>Tetrastigma planicaule</i> (Hook. f.) Gagnep	Dây leo	Mọc rải rác ven rừng, ở độ cao 300 - 1500m
107	Dây quai tròn	<i>Tetrastigma obtectum</i> (Wall.) Planch.	Dây leo	Mọc rải rác ven rừng, ở độ cao 300 - 1500m
IV.62	Họ Gừng	Zingiberaceae		
108	Sa nhân lưỡi dài	<i>Amomum longiligulara</i> T. L. Wu	Cỏ	Mọc dưới tán rừng ẩm, ở độ cao từ 500 - 1700m
109	Thảo quả	<i>Amomum aromaticum</i> Roxb.	Cỏ	Trồng dưới tán rừng, ở độ cao 1000 -1500m
110	Mía dò	<i>Costus speciosus</i> (Koenig) Sm.	Cỏ	Mọc dưới tán RTS, trắng cây bụi, ở độ cao từ thấp đến 1500m

Ghi chú: RTN: Rừng tự nhiên; RTS: Rừng tái sinh

Kết quả bảng 1 cho thấy trong 110 loài cây thuốc có 38,18% loài cây thân cỏ; 26,36% dạng dây leo; 22,73% dạng cây bụi; 10,91% cây gỗ và 1,82% thân dạng cây gỗ. Tỷ lệ dạng sống của các loài cây thuốc được thể hiện tại hình 1.

Hình 1. Tỷ lệ dạng sống của các loài cây thuốc

Các loài cây thuốc trong khu bảo tồn được phân bố theo sinh cảnh sống, độ cao và chủ yếu theo sinh cảnh rừng, một số khác phân bố ở trắng cây bụi, ven khe suối, ven làng

bản, bìa rừng và nương rẫy. Phân bố theo độ cao từ 300m cho đến trên 1700m so với mặt nước biển.

Như vậy, với kết quả đạt được đã chứng minh rằng, KBTTN Nà Hẩu rất đa dạng và phong phú về loài cây thuốc. Vì vậy, đây là cơ sở khoa học cho các cơ quan chức năng, các nhà khoa học có những chính sách nghiên cứu chuyên sâu và hợp lý để có kế hoạch bảo tồn thích hợp và phát triển bền vững chúng trong tương lai.

3.2. Giá trị bảo tồn của các loài cây thuốc

Kết quả điều tra đã ghi nhận được giá trị bảo tồn các loài cây thuốc theo phân cấp bảo tồn cho KBTTN Nà Hẩu (bảng 2). Những dẫn liệu tại bảng 2 cho thấy:

- Số loài có tên trong Sách Đỏ Việt Nam (Bộ KH&CN, 2007) là 25 loài. Trong đó, mức độ nguy hại đe dọa sự diệt vong của các loài thực

vật ở các cấp bậc như sau: Cấp CR (Cực kỳ nguy cấp) 1 loài; cấp EN (Nguy cấp) 13 loài; cấp VU (Sắp nguy cấp) 11 loài.

- Số loài có tên trong Nghị định số 32/2006/NĐ-CP (Chính phủ Việt Nam, 2006) là 7 loài. Trong đó: có 1 loài thuộc nhóm IA nhóm các loài thực vật nghiêm cấm khai thác,

sử dụng vì mục đích thương mại; có 6 loài thuộc nhóm IIA nhóm các loài thực vật hạn chế khai thác, sử dụng vì mục đích thương mại.

- Số loài trong Danh lục đỏ IUCN (2014) là 2 loài thuộc cấp Lc (Ít quan tâm) và 1 loài thuộc cấp DD (Thiếu dẫn liệu).

Bảng 2. Phân cấp bảo tồn các loài cây thuốc tại khu vực nghiên cứu

STT	Tên loài phổ thông	Tên khoa học	SĐVN (2007)	NĐ 32	IUCN
1	Ba gác	<i>Rauvolfia verticillata</i>	VU	-	-
2	Bát giác liên	<i>Podophyllum tonkinense</i>	EN	-	-
3	Bảy lá một hoa	<i>Paris polyphylla</i>	EN	-	-
4	Bình vôi nhị ngắn	<i>Stephania brachyandra</i>	EN	-	-
5	Bồ bèo đen	<i>Goniothalamus vietnamensis</i>	VU	-	-
6	Cầu diệp lá đỏ	<i>Bulbophyllum purpureifolium</i>	EN	-	-
7	Cốt toái bổ	<i>Drynaria fortunei</i>	EN	-	-
8	Củ Dòm	<i>Stephania dielsiana</i>	VU	-	-
9	Đảng sâm	<i>Codonopsis javanica</i>	VU	IIA	-
10	Dó đất hoa thưa	<i>Balanophora laxiflora</i>	EN	-	-
11	Giáo cổ lam	<i>Gynostemma pentaphyllum</i>	EN	-	-
12	Hoàng đằng	<i>Fibraurea tinctoria</i>	-	IIA	-
13	Hoàng liên ô rô	<i>Mahonia nepalensis</i>	EN	-	-
14	Hoàng tinh hoa trắng	<i>Disporopsis longifolia</i>	VU	IIA	-
15	Hồi núi	<i>Illicium difengpi</i>	VU	-	-
16	Lá khô	<i>Ardisia silvestris</i>	VU	-	-
17	Lan kim tuyến	<i>Anoectochilus setaceus</i>	EN	IA	-
18	Lan một lá	<i>Nervilia fordii</i>	EN	IIA	-
19	Mã hồ	<i>Mahonia nepalensis</i>	EN	-	-
20	Mã tiền/Đậu gió	<i>Strychnos ignatii</i>	VU	-	-
21	Ngũ gia bì gai	<i>Acanthopanax trifoliatum</i>	EN	-	-
22	Ngũ gia bì hương	<i>Acanthopanax gracilistylus</i>	-	-	Lc
23	Rau sắng	<i>Melientha suavis</i>	VU	-	-
24	Re hương	<i>Cinnamomum parthenoxylon</i>	CR	IIA	DD
25	Sâm cau	<i>Peliosanthes teta</i>	VU	-	-
26	Té tân	<i>Asarum glabrum</i>	VU	IIA	-
27	Thủy xương bồ	<i>Acorus calamus</i>	-	-	Lc
28	Trân châu chen	<i>Lysimachia chenii</i>	EN	-	-

Ghi chú: CR - Loài rất nguy cấp; EN - Loài nguy cấp; VU - Loài sẽ nguy cấp; Lc - Loài ít được biết đến; DD - Loài thiếu dẫn liệu.

Tóm lại, bảng 2 cho thấy nguồn gen loài cây thuốc bị đe dọa tuyệt chủng ở KBTTN Nà Hẩu rất đa dạng và phong phú, thuộc nhiều nhóm khác nhau. Do đó, cần phải sớm có các chương trình hành động và đưa những giải pháp bảo tồn đối với danh mục các loài cây trên trong gian đoạn tiếp theo.

IV. KẾT LUẬN VÀ KIẾN NGHỊ

- Khu bảo tồn thiên nhiên Nà Hẩu có 110 loài thuộc 4 ngành thực vật và 62 họ thực vật bậc cao có mạch. Phần lớn các loài phân bố chủ yếu theo sinh cảnh rừng và ở độ cao từ 300m đến trên 1700m.

- Trong đó, 25 loài đang có nguy cơ tuyệt chủng (1 loài cực kỳ nguy cấp, 13 loài nguy cấp, 11 loài sắp nguy cấp) được ghi trong Sách Đỏ Việt Nam; 7 loài trong Nghị định số 32/2006/NĐ-CP (1 loài trong phụ lục IA, 6 loài trong phụ lục IIA); 2 loài trong IUCN - 2014 (1 loài ít được biết đến, 1 loài thiếu dẫn liệu).

- Kết quả nghiên cứu là cơ sở khoa học để các cơ quan chức năng, nhà khoa học trong và ngoài nước trong công tác nghiên cứu tiếp theo, bảo tồn và phát triển bền vững nguồn tài nguyên thiên nhiên nói chung và nguồn tài nguyên cây dược liệu nói riêng.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- 1 Võ Văn Chi, 2012. Từ điển Cây thuốc Việt Nam, Nxb. Hà Nội, tập 1 - 2. Chính phủ Việt Nam, 2006. Nghị định số 32/2006/NĐ-CP ngày 30/3/2006. Danh mục thực vật rừng, động vật rừng nguy cấp, quý hiếm.
- 2 Phạm Hoàng Hộ, 2000. Cây cỏ Việt Nam, Nxb Trẻ, Tp. Hồ Chí Minh, Tập 1 - 3 (1999 - 2000).
- 3 Nguyễn Nghĩa Thìn, 1997. Cẩm nang nghiên cứu đa dạng sinh vật. Nxb Nông nghiệp, Hà Nội.
- 4 Nguyễn Tập, 2007. Cẩm nang cây thuốc cần bảo vệ ở Việt Nam. Mạng lưới lâm sản ngoài gỗ Việt Nam, Hà Nội.
- 5 The IUCN species survival Commission, 2014. Red List of Threatend species TM 2012 International Union for the Conservation of Nature and Nature Resources, (www.iucnredlist.org)
- 6 Bộ Khoa học và Công nghệ, Viện Khoa học Công nghệ Việt Nam, 2007. Sách đỏ Việt Nam (Phần II - Thực vật), Nxb Khoa học tự nhiên và Công nghệ, Hà Nội.

Email của tác giả chính: hongocson@tuaf.edu.vn

Ngày nhận bài: 13/09/2017

Ngày phản biện đánh giá và sửa chữa: 18/09/2017

Ngày duyệt đăng: 20/09/2017